

Дешко Наталія Василівна,
ORCID ID: 0000-0001-7557-1535
завідувачка відділу аспірантури
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СТУДЕНТОЦЕНТРИЗМ ЯК «НАРІЖНИЙ КАМІНЬ» РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ І ЗАВДАНЬ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

STUDENT-CENTRISM AS A “CORNERSTONE” OF THE BOLOGNA PROCESS GOALS AND OBJECTIVES IMPLEMENTATION

З початком третього тисячоліття відбувається системне оновлення вищої освіти України в контексті Болонського процесу. Реформування відбулось у різних аспектах функціонування вищої школи: філософсько-методологічному, освітньо-науковому, соціально-культурному, психолого-педагогічному, організаційно-управлінському, навчально-методичному тощо. Аналіз динаміки реформ дозволяє констатувати суттєві зрушення у освітніх програмах, у організації інформаційно-освітнього середовища для їх реалізації на основі впровадження шести ключових цілей.

У статті розглянуто етапи розвитку поняття «студентоцентризм» у контексті реалізації цілей і завдань Болонського процесу, його еволюцію: від акцентуванні на суб'єктності здобувачів освітніх ступенів до утворення динамічного студентоцентрованого освітнього простору.

Авторка оцінює результати модернізації вищої школи у контексті студентоцентризму, як одного із ключових принципів реформування вищої освіти в Україні в контексті Болонського процесу.

Ключові слова: студентоцентризм, модернізація вищої школи, Болонський процес.

With the beginning of the third millennium the systematic renewal of higher education in Ukraine within the context of the Bologna process takes place. Reforming took place in various aspects of higher school functioning: philosophical-methodological, educational-scientific, social-cultural, psychological-pedagogical, organizational-management, educational-methodical, etc. The analysis of the reforms dynamics allows us to ascertain significant shifts in educational programs, in the organization of the information and educational environment for their realization based on the implementation of six key goals.

The article examines the stages of development of the concept of "student-centrism" in the context of the Bologna process goals and objectives implementation, its evolution: from emphasizing the subjectivity of degree holders to the formation of a dynamic student-centered educational environment.

The author evaluates the results of higher education modernization in the context of student-centeredness, as one of the key principles of reforming higher education in Ukraine in the context of the Bologna process.

Key words: student-centrism, modernization of higher education, Bologna process.

Актуальність проблеми дослідження. Невдовзі Україна відмічатиме друге десятиліття, впродовж якого у національній вищій освіті здійснюється реалізація базових положень, задекларованих у Болонських угодах, адже саме у травні 2005 р. на зустрічі міністрів освіти в Бергені (Норвегія) Україна приєдналась до Болонського процесу. Із вступом у зону європейської вищої освіти (ЗЄВО) Україна обрала шлях на європейську інтеграцію, демократизацію суспільства і, зокрема, гуманітаризацію освіти. Нова парадигма розвитку вищої освіти України спонукала до наукової рефлексії, переосмислення, інноватики, що відображено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, їх спільних проєктах.

У контексті основних положень Болонського процесу науковці висвітлювали: методологічні

аспекти реформування освітньої системи (І. Бабин, Я. Болюбаш, В. Грубінко, В. Журавський, М. Згуровський, Ю. Рудавський, М. Степко, В. Шинкарук); організаційно-управлінські засади впровадження кредитно-модульної системи організації навчання у закладах вищої освіти (А. Алексюк, В. Бондар, В. Галузинський, М. Євтух, В. Огнев'юк, С. Падалко, І. Прокопенко, Л. Романишина, П. Сікорський, І. Смолюк, О. Спірін, А. Фурман, О. Шпак); проблеми дидактики вищої школи (В. Афанасьєв, В. Бондар, Т. Боголіб, Г. Дмитренко, К. Корсак, В. Луговий) тощо.

У дослідженнях науковців розкриваються різні аспекти модернізації вищої освіти у контексті Болонського процесу, але у нашій роботі у фокусі уваги студентоцентризм, який підпорядковується людиноцентризму і є природним наслідком

гуманізації та демократизації освіти. Студентоцентризм як педагогічний феномен проходить наскрізною лінією у документах і меморандумах Болонського процесу, але трактується по-різному, як: принцип, умова (середовище), засіб (інструмент), система.

Мета дослідження полягала у аналізі поняття студентоцентризм у контексті модернізації вищої освіти в умовах реалізації цілей і завдань Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу. Болонським процесом називають діяльність європейських країн, спрямовану на узгодження систем їх вищої освіти.

Аналіз поняття студентоцентризм крізь призму Болонських декларацій передбачає розкриття суттєвих для його опису ознак впродовж усіх етапів реформування вищої освіти.

Передісторія Болонського процесу, яка ознаменована підписанням представниками європейських країн Лісабонської конвенції (1997) (у якій йшлося про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону) та Сорбонської декларації (1998) (в якій йшлося про узгодження структури системи вищої освіти в Європі) співпала в Україні з активними процесами державотворення. Це час законодавчого прийняття і утвердження положень щодо гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнолюдських духовних цінностей; органічного зв'язку із світовою та національною історією, культурою, традиціями тощо.

Початковий етап Болонського процесу, який датований 19 червня 1999 року і ознаменувався підписанням 30 міністрами освіти від імені документа під назвою «Болонська декларація». У документі йшлося про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору до 2010 року.

Насамперед йшлося про підготовку країнами умов для реалізації наступних кроків (цілей):

- прийняття системи зрозумілих і суміжних ступенів через упровадження додатка до диплома;
- затвердження двох циклів вищої освіти, а саме доступного та післяступеневого;
- впровадження європейської кредитно-трансферної системи та системи перезарахування кредитів для полегшення визнання навчальних досягнень студентів;
- сприяння мобільності для студентів і викладачів, наукових співробітників для вільного пересування в європейському регіоні та навчання за різними освітніми програмами і співпраці в рамках різних фондів і проектів;

– сприяння підвищенню якості освіти та розробка критеріїв та методологій для її (якості освіти) оцінки;

– розвиток навчальних планів, міжвузівського співробітництва, спільних проектів мобільності, програм навчання, практичної підготовки і здійснення наукових досліджень [1, с. 21].

Прийняття нашою державою курсу на європейський рівень розвитку вищої освіти передбачало здійснення низки прогресивних реформ, результатом яких стало вдосконалення нормативно-правового та методичного забезпечення підготовки фахівців у сфері вищої освіти.

Так Кабінет Міністрів України відреагував на зміни європейської освітньої політики Постановою від 12 листопада 1997 «Про документи про освіту та вчені звання» [2]. В цій постанові йдеться про введення в обіг документів нового формату, зокрема тут йдеться і про «додаток до диплома про вищу освіту європейського зразка (DIPLOMA SUPPLEMENT)», який «видається випускникам вищих навчальних закладів за формою, затвердженою Європейською Комісією, Радою Європи і UNESCO/CEPES, у порядку, визначеному Міністерством освіти і науки».

Це був період утвердження гуманістично-інноваційної парадигми освіти, час творення і впровадження нових освітніх стандартів, введення в законодавчу понятійну базу нових термінів і визначень; введення нових механізмів забезпечення і контролю якості освіти (ліцензування, акредитація); розширення мережі навчальних закладів за рахунок діяльності приватних освітніх закладів; утвердження принципів демократії через посилення ролі самоврядування як для освітніх закладів (на правах автономних суб'єктів самоврядування) так і для студентства, як особливої групи молоді тощо.

У контексті нашого дослідження зауважимо, що це етап становлення студентоцентризму; це фактичне визнання студентства, як реального і потужного ресурсу у розбудові суспільних, економічних, освітніх систем країн Європи.

Починаючи з 2001 року, а саме з часу підписання Празького комюніке (19 травня 2001 року представниками вже 33 країн) посилюється увага до ролі університетів у процесі Європейської асоціації (EUA) та національних студентських спілок (ESIB). Саме на цьому саміті було вперше озвучено ідею: навчання впродовж життя. З цього часу студентству приділяється значна увага, зокрема в плані мотивованого залучення студентів до навчання та розширення привабливості Європейського простору вищої освіти для інших регіонів

світу, в тому числі і для України. Саме у Празькому комюніке зазначається, що студенти мають приймати активну участь і посилено впливати як на організацію, так і на зміст університетської освіти. Студентоцентризм набирає обертів і набуває функціональних характеристик: мобільність, активність, ініціативність, вмотивованість, комунікативність тощо.

В Указі президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» (від 17 квітня 2002 року) [3] та Постанові КМУ від 19 серпня 2002 р «Про затвердження заходів з реалізації Національної доктрини розвитку освіти на 2002-2004 роки» [4] знайшли відображення положення європейських самітів. Зокрема, визначаються стратегічні суспільні виклики (глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства), актуальні завдання реформування освіти (постійне оновлення змісту освіти, організація освітнього процесу на засадах демократичних цінностей та ринкової економіки і науково-технічних досягнень) та проблеми розвитку освітньої галузі (недостатній рівень фінансування освіти і науки, рівень оплати праці працівників освіти і науки).

У вказаних документах зазначається, що в державі повинен забезпечуватися «прискорений, випереджальний, інноваційний розвиток освіти та створюватися умови для розвитку, самоствердження та самореалізації особистості протягом життя». Окрім того, в документах чітко прописане положення про «інтеграцію вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів» [3; 4].

Берлінське комюніке 2003 року (18–19 вересня 2003 року) затвердило поширення загальноєвропейських вимог і стандартів на докторські ступені. На саміті також йшлося про важливу роль вищих освітніх закладів у реалізації ідеї: навчання впродовж життя. Україна долучилася до пілотного експерименту з впровадження цілей Болонського процесу у вітчизняний простір вищої освіти.

Берлінське комюніке окреслило ряд стратегічних завдань, серед яких: проведення переоцінки вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи; реорганізація і омолодження освітніх програм і вищої освіти в цілому; розвиток вищої освіти на основі наукових досліджень; сприяння мобільності студентів, персоналу та працевлаштуванню випускників освітніх програм (в тому числі, і з України) у Європі; підтримка зусиль з модернізації університетів у країнах, де існували великі проблеми входження в Зону європейської вищої освіти; забезпечення відкритості,

привабливості, конкурентоспроможності вдома, у Європі та у світі.

Власне Берлінським комюніке завершується творення фундаменту (основи) студентоцентризму: базові європейські цінності – гуманізм і демократія стають ключовими цеглинами для розбудови європейського простору вищої освіти; реалізація шести базових цілей, трьох доповнюючих і одної інтегративної цілі дає можливість говорити про втілення в життя фантастичного (небаченого досі за масштабом) проекту «Європа Знань». Цей період, який став часом становлення студентоцентризму «наріжним каменем» Болонського процесу, тривав майже 15 років.

В цьому періоді виокремлюємо чотири етапи, кожний з яких мав свою місію у становленні ідеї студентоцентризму (див. табл. 1). На початковому етапі відбувається мобілізація внутрішнього ресурсу – університетів, як: центрів культури і традицій європейського гуманізму; осередків освіти і виховання у прийдешніх поколіннях поважливого ставлення до навколишнього середовища та самого життя; самостійних і незалежних від впливу політичних партій та існуючої влади установ, в яких утверджується свобода дослідницької та викладацької діяльності.

Другий етап періоду становлення ідеї студентоцентризму має однойменну назву – становлення; вирізняється прийняттям шести базових цілей Болонського процесу і конкретизує принцип уніфікації та сумісності (за формою: єдина система ступенів, впровадження ECTS, додаток до диплома як дієвий засіб мобільності, розпізнаваності освітніх ступенів, працевлаштування).

Третій етап (поглиблення) періоду становлення ідеї студентоцентризму характеризується утвердженням стратегії: навчання впродовж життя (що націлює на постійний пошук способів самовираження, вмотивованість і готовність до змін); набуття суб'єктності у контексті впливу студентства на зміст освітніх програм, вибір освітніх траєкторій та методів і форм досягнення освітніх цілей; залучення до активності у процесах акредитації та підвищення якості освіти тощо (табл. 1).

Четвертий етап (інтеграції/синергії) полягав у залученні студентства до участі у дослідницьких програмах за рахунок підвищення мобільності на докторському і постдокторському рівнях, а також за рахунок імплементації дослідницьких програм у освітній процес закладів вищої освіти.

Україна стала повноправним членом Болонського процесу з травня 2005 року, коли підписала угоду про приєднання на саміті в Бергені (Норвегія).

Етапи розбудови ідеї студентоцентризму в період становлення

№п/п	Етапи	Подія/документ	Головний меседж студентоцентризму
1.	Початковий	Велика Хартія університетів, м. Болонья (Італія) 18 вересня 1988 р. (під час святкування 900-річчя найстарішого в Європі Болонського університету)	<ul style="list-style-type: none"> – Університет як центр культури, знання і досліджень; – університет як осередок освіти і виконання поважливого ставлення до навколишнього середовища і самого життя; – університет як зберігач традицій європейського гуманізму; – університет як самостійна установа: його дослідницька і викладацька діяльність морально й інтелектуально незалежна від будь-якої політичної й економічної влади; – викладання і дослідницька робота в університетах нероздільні; – свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності, як основний принцип університетського життя.
2.	Становлення	Болонська декларація від 19 липня 1999 р. м. Болонья (Італія)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняття системи легко зрозумілих і сумірних (порівнянних) ступенів. 2. Прийняття системи, що заснована на двох основних циклах – доступневуому та післяступеневому. 3. Впровадження системи кредитів (ECTS) як належного засобу підтримки великомасштабної студентської мобільності. 4. Сприяння мобільності для студентів, викладачів, дослідників та адміністративного персоналу. 5. Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти. 6. Сприяння європейським виспрам у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних (інтегрованих) програм навчання, практичної підготовки і провадження наукових досліджень.
3.	Посилення	Празьке комюніке «До Європейського простору вищої освіти», м. Прага (Чехія), 18–19 червня 2001 р.	<p>Додаються нові цілі (три):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Навчання впродовж життя: стратегія навчання впродовж життя як відповідь на виклики конкуренції та використання нових технологій. 2. Заклади вищої освіти та студенти як компетентні, активні і конструктивні партнери у заснуванні та формуванні ЕНЕА (європейського простору вищої освіти): участь та вплив студентів на організацію і зміст освіти в університетах та інших ЗВО. 3. Забезпечення привабливості ЄПВО шляхом розроблення загальної рамки кваліфікацій, а також чітких та послідовних механізмів забезпечення якості вищої освіти та акредитації/сертифікації.
4.	Інтеграції (синергії)	Берлінське комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти» м. Берлін (Німеччина, 19–30 вересня 2003 р.	<p>Інтеграція (синергія): забезпечення більш тісних зв'язків між вищою освітою і дослідницькими системами (ЕНЕА та ERA).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Важливість дослідження, дослідницького навчання і підтримки міждисциплінарності в досягненні й поліпшенні рівня якості вищої освіти та посиленні конкурентоспроможності європейської вищої освіти у світі. 2. Результатом такої інтеграції стає віднесення докторської підготовки до третього циклу вищої освіти та визначення відповідних завдань: <ul style="list-style-type: none"> • Підвищення мобільності на докторському і постдокторському рівнях. • Посилення співробітництва між ЗВО щодо реалізації навчання на докторському рівні та підготовка молодих дослідників.

Участь у пілотному експерименті дозволила підготуватись до цього процесу організаційно. В усіх закладах вищої освіти було запроваджено курс для магістерських освітніх програм «Вища освіта України і Болонський процес», мета якого полягала у «ознайомленні з основними завданнями, принципами та документами, прийнятими в рамках Болонського процесу, оволодінні методами та засобами їх запровадження у вищу освіту України» [5].

З 2005 року вища освіта України невинно просувається шляхом реалізації базових засад Болонського процесу у національній системі освіти.

Поступове врегулювання нормативно-законодавчої бази розвитку освіти в Україні, прийняття нової редакції Закону «Про вищу освіту» (2002) [6] уявились моделлю студентоцентрованої освіти.

Її реалізація уможливила перехід від пасивної до активної форми освіти; формування критичного та аналітичного способів мислення у студентів; рефлексивний підхід до процесу викладання як з боку викладачів, так і з боку студентів; розподіл відповідальності за результати навчання між викладачем та студентом; збільшення автономності студента у процесі навчання; залучення студентів до обговорення та внесення змін і доповнень у розробку освітніх програм; розширення баз практик та науково-дослідних майданчиків тощо.

Безперечно, велике значення у розбудові студентоцентризму у системі вітчизняної вищої освіти мала реальна автономія навчальних закладів. У затвердженому в 2002 році законі про вищу освіту про автономію навчальних закладів не йшлося. Спостерігалось деяке відставання вітчизняної освітньої політики від європейської і світової. Хоча реальні здобутки і результати освітньої та науково-дослідницької діяльності приваблювали європейських колег до партнерської взаємодії, запрошення вітчизняних науковців на роботу у європейські виші тощо.

Насправді, вітчизняна вища школа тільки зараз переживає процес автономізації – створення

сприятливих умов (економічних, соціальних, правових) для функціонування вищих навчальних закладів в автономному режимі.

З посиленням ролі студентоцентризму та активізацією пошуку шляхів удосконалення науково-дослідної роботи студентів, посилювалась увага як до рівня підготовленості студентів для проведення наукових досліджень та їх участі у наукових розробках, проектах, так і до рівня наукових досліджень та участі у фундаментальних дослідженнях викладачів та науковців. Тому, незважаючи на певне відставання у реформуванні вітчизняної вищої освіти, все ж у прикордонних областях мала місце співпраця з європейськими вузами-партнерами, реалізовувались спільні науково-дослідні проекти за участю студентської молоді.

Слід відмітити, що розробка ідеї студентоцентризму у вітчизняній вищій школі супроводжувалася реорганізацією діяльності закладів вищої освіти у контексті європейського освітнього простору: відкритість і прозорість проголошуються ключовими принципами розбудови якісної освіти.

Поряд з тим утвердження ідеї студентоцентризму в українських вишах мало свої ментальні риси та національні особливості, які у повній мірі виявились на Майдані Незалежності (2004 р.).

Висновки. Аналіз поняття студентоцентризму у контексті модернізації вищої освіти в умовах реалізації цілей і завдань Болонського процесу уможливорює виокремлення періодів становлення ідеї студентоцентризму та етапів. У даній роботі проаналізовано початковий (підготовчий) період, в якому виокремлено чотири етапи: початковий, становлення, поглиблення, інтеграції/синергії. Відмічається деяке відставання України від загальноєвропейського процесу творення студентоцентрованої освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають у розкритті сутності етапів другого періоду розвитку ідеї студентоцентризму, який охоплює 2005–2015 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003–2004 рр.) / За ред. Кременя В.Г. Тернопіль: Вид-во ТДПУ, 2004. 147 с.
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1997 р. № 1260 «Про документи про освіту та вчені звання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1260-97-%D0%BF#Text>
3. Указ президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 р «Про затвердження заходів з реалізації Національної доктрини розвитку освіти на 2002-2004 роки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1223-2002-%D0%BF#Text>
5. Вища освіта України і Болонський процес / Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І. Навчальна програма. Київ –Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2004. 18 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text>